

उक्तं भाषणमेवाहद्वाभ्यां युगंधरइति अत्रप्राश्चः अस्मिंस्तीर्थे सपुत्राब्राह्मणीस्नातुमागतातां प्रतिपिशाचीवदति त्वयायुगंधरेपर्वते देशे वा दधिप्राशनं कृतं तत्र उद्गीक्षीरं गर्दभ्यादिक्षीरं च दधीक्रियते तथा अच्युत स्थलाख्ये संकरजानां ग्रामे वा सश्रुतः तथा भूतिलयाख्ये दस्युग्रामेऽग्निदग्धानां मृतानां क्षेपणं यस्यां नद्यां क्रियते तस्यां स्नातास्मि अतो दोषत्रयवतीत्वं एतत्करणे हि प्रायश्चित्तं धर्मशास्त्रे प्रसिद्धं औष्ट्रमैकशकं क्षीरं सुरातुल्यमिति संसृज्य संकरैः सार्धं प्राजापत्यं व्रतं चरेदिति प्रोष्य भूतिलये विप्रः प्राजापत्यं व्रतं चरेदिति च तच्च त्वयानकृतं अतः कथमत्र वस्तुमिच्छसि दोषवता मिह तीर्थे वा सोऽदुर्लभ इत्यर्थः एवं पिशाची वाक्यं श्रुत्वा पिसाब्राह्मणी तत्र स्नानादिकं कृतवती ततस्तयाराक्षस्या तस्याः घटपिठरादिकं नाशितं उक्तं च एतत्तव दिवा वृत्तरात्रौ वृत्तं तु द्रक्ष्यसीति वृत्तं जातं रात्रौ तु तव पुत्रमपि नाशयिष्यामीति भावः अथापि द्वितीयां रात्रिं वस्तुमिच्छसि चेत्तव भूयांसमपकारं करिष्यामीति युगंधरादिदेशत्रयनिंदा परत्वेन व्याचक्ष्व्युः अर्वाक्षस्तु युगंधरादौ दधिप्राशनादिकं त्रयं अधिकारकारणं कृत्वा एकरात्रं इह यदिवस्तुमिच्छसि चेद्वस अत्र पिशाची वचनव्याजेनैकरात्रवासो नियम्यते यदि तु द्वितीयं दिवारात्रं वस्तुमिच्छसि तर्हि एतत्तव दिवा काले वृत्तं भविष्यति एतदिति वस्त्रपात्राहारताडनादिकमभिनीय दर्शयति रात्रौ तु इतो न्यथा प्राणापहारांतमित्यर्थ इति ब्रह्मज्ञानिवंशावतंसलक्ष्मणानुचरास्तु द्वारमेतत्कुरुक्षेत्रस्येत्युपसंहारात् अस्य क्षेत्रस्य द्विविधकुरुक्षेत्रप्रापकत्वमवगतं कुरुक्षेत्रद्वयं च एकं शतपथे प्रवर्ग्य कांडितेषां कुरुक्षेत्रं देवयजूनमासतस्मादाहुः कुरुक्षेत्रं देवानां देवयजनमिति कर्माङ्गं कुरुदेशांतर्गतं प्रसिद्धं अपरं च अविमुक्तं वै कुरुक्षेत्रमित्यादिना ज्ञानाङ्गमविमुक्तारख्यं जाबालरामतापनीयोपनिषदोः प्रसिद्धं ततश्चास्य क्षेत्रस्य कर्ममुक्तौ सद्यो मुक्तौ परंपरया हेतुत्वादत्र वासे देवा विघ्नमा

युगंधरे दधिप्राश्य उषित्वा चाच्युतस्थले ॥ तद्द्रुतलये स्नात्वा सपुत्रा वस्तुमर्हसि ॥ ९ ॥

चरंति मुक्तो हि देवपशुत्वान्निवर्तत इति तथा बृहदारण्यके आत्मेत्येवोपासीतेत्यैकात्म्यं ज्ञेयमित्युक्त्वा योन्यां देवतामुपास्तेऽन्यो सावन्योऽहमिति न स वेदयथा पशुरेव स देवानामिति भेददर्शिनो देवपशुत्वमुक्त्वा तस्मादेषांतन्प्रियं यदेतन्मनुष्याविद्युरित्यैकात्म्यज्ञानं देवानामप्रियं पशुनाश इव पशुपतेरित्युक्तं ज्ञातैकात्म्यस्य तु देवा अप्रियं कर्तुमसमर्थास्तथा च तत्रैव श्रूयते तस्य ह न देवाश्चना भूत्या ईशत आत्मा शेषांसंभवतीति देवाश्च न देवा अपि अभूत्यै अनैश्वर्याय एवं स तियदि ब्रह्मिष्ठा सितर्क्षत्रचिरकालं वस्तुमर्हसीति पिशाची कांचित्सपुत्रां स्त्रियं इह वस्तुमिच्छंतीति प्रतिप्रब्रवीति युगंधरइति युगानिकृतत्रेताद्वापरकलिसंज्ञानिधारयतीति युगंधरः स्थूलशरीराभिमानजीवः तथा हि श्रुतिः कलिः शयानो भवति संजिहानस्तु द्वापरः उत्तिष्ठं स्त्रेता भवति कृतं संपद्यते चरन्ति शयानो धर्ममाचार्यादिमुखादजानन्पुरुषः कलिः स एव संजिहानस्तं जानन् द्वापरो भवति उत्तिष्ठन् धर्मानुष्ठानार्थं यतमानस्त्रेता भवति धर्मचरन् अनुतिष्ठंस्तु कृतं भवतीति पुंस एव युगंधरत्वमाह दधिप्राशनशब्देन धर्मप्रजासंपत्त्यर्थो दारसंयोग उच्यते तथा हि गृहसूत्रे समंजंतु विश्वे देवा इति दधः प्राश्य प्रतिप्रयच्छेदिति विवाहांते दंपत्योर्ददयसंधानार्थं दधिप्राशनं विधीयते तत्र समापोत्तदयानिनौ संमातरिश्वासंधाता समुद्देष्ट्री दधातुनौ इति मंत्रशेषः मंत्रार्थस्तु विश्वे देवाः नौ आषयोर्ददयानि वृत्तिबहुत्वात् बहुवचनं समंजंतु स्निग्धानि कुर्वंतु संशब्दादृत्त्या समंजं त्वित्यस्याप्यावृत्तिर्ज्ञेया आपोनौ ददयानि समंजं त्वित्यर्थः स्निग्धयोर्हि द्वयोः संधानं भवतीति मातरिश्वा प्राणवायुः नौ ददयानि संदधातु एवं धाता संदधातु उनिश्चितं देष्ट्री अंतर्यामिणी देवता च संदधातु व्यवहिताश्चेति छंदसि व्यवहितोपसर्गेणापि क्रियायाः संबंधः पूर्ववदुपसर्गादृत्त्या क्रियापदस्यावृत्तिरिति तथा च क्षौमेवसानौ जायापती सहोभौ चरतां धर्मप्रजां प्रजनयावहा इति